

Lönhárt Ferenc erdélyi püspök élete és munkássága

Tartalomjegyzék

Bevezető	3
1. Az oltárhoz vezető út	4
1.1. Lőnhárt Ferenc szülőhelye, családja, gyermek- és ifjú évei.....	4
1.2. Lőnhárt Ferenc, a kispap (1840-1844). A Pázmán Intézeti Magyar Nyelvtársulat.....	5
2. Az oltár magaslatán	12
2.1. A gyulafehérvári aulista (1844-1864)	12
2.2. A Kolozsvári plébános (1864 – 1875).....	16
2.3. Ismét Gyulafehérváron (1875–1882)	20
3. Az erdélyi püspök	21
3.1. Szemelvények az egyházmegye általános helyzetéből.....	21
3.2. A lelkipásztor püspök.....	23
3.3. Az adakozó püspök	25
3.4. Az egyházháú és hazafi püspök	26
Összegzés	28
Bibliográfia	30

Bevezető

Ha valaki megkérdezné, kik voltak a legnagyobb erdélyi püspökök, a nevek között mindenképp szerepelnének Haynald Lajos, Fogarassy Mihály, vagy Majláth Gusztáv. Az ő koruk egyik kevésbé ismert személyisége, az első kettő jobbkeze és utódja, ez utóbbi közvetlen elődje Lönhárt Ferenc, aki 1882. és 1897. között volt Erdély püspöke.

Lönhárt püspöksége nem a hangos események vagy a hatalmas átalakulások ideje, hanem sokkal inkább a csendes alkotások korszaka volt. Lönhárt kora sok általános vonásában hasonlít a maihoz: legfőbb kihívásai közé tartozott a liberális szellem és az ezzel párosuló vallási indiferentizmus, a katolikus oktatás színvonalának csökkenése, a katolikus értelmiség értékvesztése, nem utolsósorban a hívek és egyházi alkalmazottak viszonylagos szegénysége. Olyan problémák, amelyeket a kor püspökei legjobb tehetségük szerint igyekeztek orvosolni, de nem tudtak soha teljesen megoldani. Alapvető különbséget képez Lönhárt kora és a mi korunk között a katolikus egyház társadalmi, politikai, gazdasági pozíciója, vagy a felekezeti iskolák helyzete.

Ebben a dolgozatban szeretném ismertetni Lönhárt Ferenc püspök életrajzát, munkásságát, jelentőségét az erdélyi egyháztörténelem számára. Ezen kívül gondolom, hogy személyén keresztül sikerül ismertetnem a Lönhárt-korabeli egyházi élet és gondolkodásmód néhány jellemző vonását.

A dolgozatomból kivehető Lönhárt-kép meglehetősen személytelen, kissé szubjektív, a rendelkezésemre álló források természetéből adódóan. Ezek szinte kizárólag egyházi természetűek vagy saját írások, amelyek egyoldalúan pozitív képet adnak. Mindemellett igyekeztem csak a történelmileg helytálló információkat megőrizni és bedolgozni.

Dolgozatomat három fejezetre osztottam, Lönhárt élete három nagy korszakának megfelelően (gyermek- és fiatalkor, papság, püspökség). Az első két fejezetben az események kronológiai sorrendjét követtem, a harmadikban pedig, a püspök tevékenységének sokrétűsége miatt, célszerűbbnek találtam a működési terület szerinti tárgyalást (lelkipásztorkodás, adakozás, hazafiasság és egyházhűség).

Kiemelt helyet foglal dolgozatomban Lönhárt Ferenc kispapkori írásainak feldolgozása, egyrészt ezek eddigi szinte teljes ismeretlensége miatt, másrészt azért, mert véleményem szerint kitűnően rávilágítanak az akkori egyházhű fiatalságot foglalkoztató problémákra.

1. Az oltárhoz vezető út

1.1. Lönhárt Ferenc szülőhelye, családja, gyermek- és ifjú éve

Nagyág az erdélyi érchegységben, Dévától 24 km-re fekvő település. A dokumentumok már a XV. századból említik, de a helység jelentőssé válása a XVIII. század közepén induló aranybányászathoz kötődik. Nagyág a XIX. században érte el fénypontját, az 1832-es népszámlálás szerint a lakosok száma 2000-nél nagyobb. A XX. század elején a nagyági bányászat hanyatlásnak indult, a kitermelés azonban csak az 1980-as években szűnt meg teljesen. 2002-ben a helység lakossága alig haladta meg a 200 lelket, a valamikor 1000 főnél népesebb római katolikus közösségnek századunk elején már csak 12 tagja van. Nagyág nemzetiségi és vallási szempontból is sokszínű volt történelme során: egymás mellett éltek itt románok, magyarok, németek; ortodoxok, görög- és római katolikusok.¹

Itt született 1819. október 3-án Lönhárt Ignác és Otsinás Klára negyedik gyermeke, akit a következő napon ünnepelt szentről Ferencnek neveztek el. Lönhárt Ignác bányafelőr volt, feltehetően külföldről, Csehországból, Németországból vagy Ausztriából vándorolhatott be a jobb megélhetés reményében. A nagyági anyakönyvek bejegyzései szerint 1808. augusztus 23-án lépett házasságra az oravikai születésű Otsinás Klarával. Ebből a házasságból hat gyermek született: Klára (1810. június 5.), Ignác (1813. július 6.), József (1816. május 20.), Ferenc (1819. október 3.), Ágnes (1822. március 30.), és János (1824. október 23.).²

A Lönhárt családra is jellemző volt a korabeli bányász családok életmódja és felépítése, nem utolsósorban vallásos lelkülete³. Míg az apa a hét hat napján dolgozott⁴ a háztartás meg a gyermekek nevelése szinte kizárólag az anyára hárult. Egyetérthetünk tehát azon életrajzírókkal, akik kiemelik az édesanya szerepét a gyermek Lönhárt vallásosságának kialakulásában. Az amúgy is szegény család számára hatalmas csapást jelentett az édesapa 1825. június 20-án bekövetkezett váratlan halála.

¹ www.wikipedia.hu/Nagyág, 2011.03.27.

² BILINSZKY Lajos–PROKUPEK Sámuel: *Lönhárt Ferencz erdélyi püspök élete*, Nagy-Szeben 1894, 11.

³ BILINSZKY–PROKUPEK 11.; ZLAMÁL Ágost: *Lönhárt Ferencz (1819-1864)*, in: *Emlékkönyv Nagyméltóságú és Főisztelendő Lönhárt Ferencz erdélyi püspök aranymiséje alkalmából* (továbbiakban: *Emlékkönyv*), Kolozsvár 1895, 17.-18.; FOGARASSY Mihály: *Litterae commendatitiae*, Gyulafehérvári Érseki Levéltár (továbbiakban: GYÉL) 795./1881.

⁴ A bányaigazgatóság által előírt napirend értelmében a bányászok hajnali fél háromkor ébredtek, fél négykor a templom harangja imára szólította fel őket. Hajnali négytől délig, hetente kétszer délután négyig dolgoztak. Este nyolc- vagy kilenc órakor feküdtek le; vö. www.wikipedia.hu/Nagyág, 2011.03.27.

A helység akkori plébánosának, Kovács Antalnak⁵ köszönhetően, a kiváló tehetségű Lönhárt Ferenc gimnáziumba járhatott anyagi nehézségei ellenére is. Ugyancsak a plébános készítette fel az alig tízéves Ferencet a bérálás szentségének felvételére (1830. jún. 7.). A plébános mellett fontos szerepet vállalt az ifjú taníttatásában bátyja, Ignác is, aki feleségével, Pittner Annával együtt házába fogadta a vakációkban hazalátogató Ferencet, és lehetőségei szerint anyagilag is támogatta. A család ezen ágával tartotta a későbbi püspök a legszorosabb kapcsolatot. Idős korában a püspöki udvarban találjuk Lönhárt Ignác és Pittner Anna gyermekeit, Nándort és Máriát.⁶

1833. és 1838. között az ifjú Lönhárt Ferenc a kolozsvári piarista gimnázium növendéke, és a Báthori-, közismert nevén „Szent Jóska” kollégium lakója volt. Az akkori gimnáziumi tanulmányok során a növendékek három grammatikai és két humanitás osztályt jártak, fő tantárgyak a hittan, a latin nyelv, a történelem, a földrajz és a számtan voltak. Lönhárt kolozsvári évei alatt maradéktalanul beváltotta a hozzá fűzött reményeket, mindvégig jeles tanuló és példás erkölcsű diák volt.⁷ A papság iránt már kolozsvári diákévei alatt érzett elhivatottságot. Jancsó Sándor diákkori barátja és „megyeistája” (dévai születésű volt), későbbi orvos így beszél az ifjú Lönhárt alakuló hivatásáról: „Mint osztálytársak gyakran vitatkozásba bocsátkoztunk különösen természettudományi és metafizikai tárgyakra nézve. S ezen vitatkozások folyamán egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy eszméink iránya nem azonos fizikai útunkkal; hanem az enyém inkább a természettudományi, Ferenc barátomé pedig a vallásos érzelmi ösvényre vezet. Ez okból gyakran disputáltunk; de egyik sem bírta a másikat a maga nézetének megnyerni. Mindkettőnk lelkében oly annyira gyökeret vert saját legjobb meggyőződésünk.”⁸

A kolozsvári évek végén az ifjú Lönhárt már meghozta az egész életére szóló döntést: az oltárszolgálatra vállalkozott. Az oltár magaslatához vezető útja Gyulafehérvárt kezdődött, ahol 1838 és 1840 között kitűnő eredményekkel elvégezte a biennium philosophicumot.

1.2. Lönhárt Ferenc, a kispap (1840-1844). A Pázmán Intézeti Magyar Nyelvtársulat

⁵ Kovács Antal (1791–1857) 1825 és 1833 között Nagyág plébánosa, 1833 és 1835 között egyházi főtanfelügyelő, 1835-től haláláig brassói plébános. A brassói katolikus középiskola alapításával (1837) írta be nevét az erdélyi egyház történetébe. vö. KOLOZSVÁRI SILLYE Béla: *Kovács Antal*, in: *Erdélyi katolikus nagyok* (továbbiakban: EKN, szerk. BIRÓ Vencel és BOROS Forunát), Kolozsvár 1941, 124.-129.

⁶ BILINSZKY–PROKUPEK 12.-15.

⁷ BILINSZKY–PROKUPEK 16.-17; MARTON József: *Lönhárt Ferenc*, kézirat, 1.

⁸ ZLAMÁL 19.

Miután a fiatal Lönhárt sikeresen befejezi filozófiai tanulmányait Gyulafehérvárt, Kovács Miklós püspök a bécsi Pázmáneumba küldi a rendkívüli tehetséggel megáldott kispapját. A bécsi intézetben Lönhárt szorgalmasan gyarapította tudását, kiváló előjárók és tanárok irányításával. Közülük a legismertebb Simor János, a későbbi hercegprímás, aki 1840 és 1842 között tanulmányi felügyelő volt, ugyanakkor Kunszt József rektor, későbbi kalocsai érsek, Szájbelyi Henrik vicedirektor, későbbi szombathelyi helynök, nem utolsósorban dr. Schwetz János, a dogmatika tanára, aki bécsi nagyprépost lett.⁹ Mind a Bilinszky-Prokupek életrajz, mind Zlamál Ágost életrajzi cikke megemlékezik arról, hogy a későbbi erdélyi püspök kitűnt vig kedélyével és példaadó szorgalmával.¹⁰ Zlamál Ágost a következőképpen jellemzi a papságra készülő fiatal Lönhárt Ferencet: „...Lönhárt itt is kivált. Gyorsan feltűnt szorgalmával, munkásságával és sokoldalú ismereteivel; folyton tanult és olvasott; kötelességeit mindig a legpontosabban teljesítette és rövid idő alatt elnyerte az összes pázmánitáknak, valamint előjáróinak becsülését és szeretetét. Habár vig kedélyű volt, mégis minden szavában és tetteiben mutatkozott a komoly törekvés, hogy az egyetemen eltöltött éveit ismereteinek bővítésére fordítsa és magát leendő hivatása feladatainak teljesítésére minél tökéletesebben előkészítse.”¹¹ A Pázmáneum irattárában levő előjárói “informatio” szerint: “Mores: Exemplares. In studiis theol. Eminens. Pietatis in Deum infucatae. Indolis gravis. Modestus. Ingenii boni et sedulae diligentiae. Legibus domesticis ad amussim morem gessit. Modum ad concionem dicendi habet praeclarum (...)”¹²

Kispapi évei voltak Lönhárt Ferenc írói tevékenységének egyik leggyümölcsözőbb időszaka. Kibontakozásának megfelelő keretet nyújtott az 1839-ben megalakult Pázmán-intézeti Magyar Nyelvtársulat, amelynek keretében nem csak kiemelkedő előadó, hanem a tisztikar tagja is: 1842-43-ban jegyző, 1843-44-ben pedig a Társulat elnöke.

A Nyelvtársulat célja Lönhárt elnök szavaival élve: „(...) közerővel oda munkálni, hogy tagjai a teológiai tudományokban alaposítást, vagy legalábbis a kor igényeihez mért dicséretes jártasságot, a Magyar Nyelvben tudományos tökéletesbülést nyerhessenek.”¹³

A Nyelvtársulat rendes és ünnepi gyűlések keretében előadásokat vagy vitákat rendezett, amikor pedig nem tartottak előadást egy I. vagy II. éves egy általa feldolgozott nyelvtani témáról beszélt.

⁹ BILINSZKY-PROKUPEK 19.

¹⁰ BILINSZKY-PROKUPEK, 19.; ZLAMÁL 20.

¹¹ ZLAMÁL 20.

¹² *Példaadó erkölcs. A teológiai tanulmányokban kitűnő. Isten iránti áhitattal ékes. Komoly jellem. Szerény. Jó értelmű és buzgó szorgalmú. Eleget tett a házi törvényeknek. Beszédei mondásának módja kiváló.* ld. BILINSZKY-PROKUPEK 20.

¹³ GYÉL VI./9b: *A bécsi Pázmáneum Magyar Nyelvtársulatának évnvtója. 1. nagygyűlés* (1843. október 15.)

Lönhárt Ferenc érdeklődése sokrétű, amint ez előadásainak témáiból kilátszik. A Nyelvtársulat által ajánlott témakörök mindegyikével behatóan foglalkozott: nyelvtani felolvasást tartott (*Nyelvtani jegyzetek, Észrevételek a Magyar Névmutatóról*, stb.), történelmi, főleg Erdély múltjával kapcsolatos témákat dolgozott fel (*Az unitáriusok Erdélyben, Milly befolyással voltak a jezsuiták Magyarországra és Erdélyre?, Jegyzetek Erdélynek egyházi történetéből*), ugyanakkor a kor aktuális teológiai kérdéseinek némelyikét is feszegette (*Egyházi beszéd Sz. István M. A. király ünnepére, Vitatkozás a házasság feloldhatatlanságáról, Az anyaszentegyház szertartásai vallásilag-erkölcsi tekintetben, A bereghi indítvány*).

A fiatal Lönhárt Ferenc gondolatvilágába, illetve kortörténeti és teológiai szemléletébe való betekintés érdekében röviden ismertetem kispapkori írásait. Ezek némelyike megjelent a Religio budapesti folyóiratban.¹⁴ Ezen írások bemutatásában a hangsúlyt nem tudományos felismeréseire fektetem, hiszen ezek nem képezik a jelen dolgozat tárgyát, hanem inkább az ifjú Lönhárt álláspontját ismertetem a felmerült kérdések kapcsán.

Nyelvtani jegyzetei összesen három előadásban hangzottak el: a dátummal el nem látott *Nyelvtani jegyzetek*, az 1841. november 14-én előadott három részből álló nyelvtani felolvasás (*I. E kérdező betű használata; II. A mondások megkurtításáról; III. A Nincs és Nem használása*) és az 1842. október 18-ai dátummal jelölt *Észrevételek a Magyar Névmutatóról*.

Már első nyelvtani munkájából világosan látszik a magyar nyelvtan alapos ismerete, ugyanakkor párját ritkító jártassága a korszerű nyelvtankézikönyvek terén. Felolvasásai során idézi többek között Pereszlényi, Révai, Verseghy, vagy Vajda nyelvtani összefoglalóit, ugyanakkor kijelentései alátámasztására mind a régi, mind korának divatos irodalmából hoz példákat: így találunk idézeteket Sylveszter János Szentírás-fordításából, ugyanakkor Eötvös József vagy Jósika Miklós írásaiból.¹⁵

Történeti munkásságáról általában lehet mondani azt, hogy szinte kizárólag Erdély egyházi múltjával foglalkozik. A bécsi szemináriumban is a fiatal Lönhárt megőrizte erdélyi önzonosságát, írásaiban világosan és szakszerűen mutatta be társainak Erdély vallási arculatának egészen sajátos alakulását.

Történelmi tárgyú írásai közül időrendben az első, *Az unitáriusok Erdélyben* (1842. október 8-án adta elő). Szerkezetileg a dolgozat két részre oszlik, az első az erdélyi unitáriánizmus történeti fejlődését tárgyalja, a második pedig az unitárius teológia fejlődését elemzi. Mai szemmel nézve kissé meglepő az unitárius hittannal kapcsolatos

¹⁴ MARTON József: *Lönhárt Ferenc (1819-1897)*, kézirat, 1.

¹⁵ GYÉL VI./9b: *Nyelvtani jegyzetek* (d.n.); *Észrevételek a Magyar névmutatóról* (1842. október 18.); *E kérdező betű használata* (1841. november 14.)

végkövetkeztetés: az ifjú Lönhárt szerint az unitáriánizmus „csont és velő nélküli árnyékkereszténység”. Ennek a kijelentésnek megítélésekor nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt, hogy az ifjú Lönhárt is a XIX. század embere, aki még nem ismerte és nem is ismerhette a mai értelemben vett vallási tolerancia vagy ökumenizmus fogalmait. Korának egyházi nagyjaihoz hasonlóan ő maga is szigorúan ragaszkodott a szó szerint értelmezett „extra Ecclesiam nulla salus” tanához. Ugyanakkor objektivitását dicséri az a tény, hogy az unitáriánizmus tanainak elmarasztalása mellett sem feledkezik meg az erdélyi unitárius egyház szellemi érdemeiről, már írásának elején méltatja a kolozsvári Unitarium Collegium kulturális vívmányait, dicsérő szavakkal nyilatkozik az akkoriban divatos *Remény* zsebkönyvről, ugyanakkor név szerint is említi a magyar irodalom unitárius nagyjait: Veress Józsefet, Kriza Jánost, és Szentiványi Mikót.¹⁶

Lönhárt Ferenc legnagyobb történeti témájú írása az 1843. október 1-jén előadott *Jegyzetek Erdélynek egyházi történetéről*, amely tizennyolc kézzel írott oldalban tárgyalja az evangélikus hit terjedését az erdélyi szászok körében az 1520-as években. A dolgozat három részre osztható: az első, bevezető rész tulajdonképpen egy elmélkedés a vallási szakadásról, illetve az egység helyreállításának reményéről, a 3–13. oldalban bontakozik ki a tulajdonképpeni téma, a lutheránus hit terjedése az erdélyi szászoknál a mohácsi vész előtt, a 13–18. oldalban pedig a reformáció terjedésének okait kutatja.

Különösen érdekes az előadás első részében elhangzott elmélkedés, amely a zsoltárokra emlékeztető szakaszokon keresztül elemzi a hitszakadás fájdalmas tényét: fájdalmas felkiáltás(1.), belenyugvás Isten akaratába(2.), egy jobb kor eljövételének reménye(3.). Ezen szakaszok szemléltetésére idézek egy-egy mondatot ebből az elmélkedésből: „Hatalmas vaskézzel sujtott bennünket ez időben a vallási viszály, ostorozva test és lelkünket hon a család körében úgy mint az országház termeiben, megmeg akasztva egyéb ránkornyosult bajok veszedelmes társaságában a nemzet korábbi kifejlését és békés haladását.”¹⁷ (1.) „De minekutána az Istennek mély hódolattal imádandó végzései melyeket vizsgálni emberi elmének nem adatott azt így és nem másképp rendelék: legyen áldott Szent neve! Talán megérdemelte ama kor, hogy keresztüljárja könny- és vérázottan a hosszú próbáltatás mérges oskoláját, a bajok halmazát (...) Imádjuk és tiszteljük az örökkévaló lényt, melly ha testünkre sebet ejtett, irt is tudott rendelni annak szerencsés meggyógyíthatására.”¹⁸ (2.) Az egység helyreállításának eljövendő idejéről pedig így ír: „(...) E kort sem én sem társaim nem fogom elérni, a sír hideg gödre akkor már rég szét porlasztotta nyugalomba ment

¹⁶ Vö. GYÉL VI./9b: *Az unitáriusok Erdélyben* (1842. október 8.)

¹⁷ GYÉL VI./9b: *Jegyzetek Erdélynek egyházi történetéből* (1843. október 1.)

¹⁸ GYÉL VI./9b: *Jegyzetek Erdélynek egyházi történetéből* (1843. október 1.)

testemet: de azért e kor fölötti örömöm nem csekélyebb mint lesz azoknál kik ezt elérendik, mert a remény, ott hól azt csálthatatlan szavaid oh Istenem és megváltóm! idézték elő és megerősítik, rendületlen meggyőződésre válik.”¹⁹

A reformáció terjedésének okai között a fiatal Lőnhárt felsorolja a kor erkölcsi romlottságát, ami véleménye szerint a „neveletlenség”, azaz a hiányos műveltségnek egyenes következménye, továbbá az erdélyi és a németországi szászok közötti kereskedelmi kapcsolatokat és nemzeti együttérzést, a főurak fényűzését, ami mind az alázatosság megrendülésével, mind az egyre fokozódó pénzéhséggel járt. Objektivitásáról beszél az a tény, hogy a reformáció terjedésének okai között nem hallgatja el sem az akkori főpapok nemtörődömségét, sem a „czélszerűtlen és embertelen törvénykezés” (a Mohács előtti, reformációt elítélő törvénycikkelyek) ellenhatását, sem pedig azt a tényt, hogy sokan tiszta szándékkal és őszintén karolták fel az új vallást.²⁰

További történeti előadásai, *Vitatkozás a pápák befolyásáról Magyarországon* (1842. december 4.) és *Milly befolyással voltak a Jezsuiták Magyarországra és Erdélyre* (1843. október 22.) a Magyar Nyelvtársulat nyilvános vitáin hangzottak el. Tartalmuk nem bír nagy értékkel Lőnhárt Ferenc gondolatvilágának szempontjából, hisz mindkét írás célja a vitapartnere, Knotky József esztergomi növendék által mondottak cáfolása. Így ezekben az írásokban azt próbálja érvekkel alátámasztani, hogy a pápák működése negatív hatással volt Magyarország politikájának alakulására (amit ő maga cáfol meg *A Bereghi indítvány* című írásában), vagy hogy a jezsuiták „istentelen nép” voltak. Ezek az írások kitűnő szemléltető példái Lőnhárt Ferenc történelmi jártasságának, de nem tükrözik a szerző valódi álláspontját, ezért bővebben nem foglalkozom velük.

Szintén egy Knotky Józseffel folytatott vita alkalmával, 1843. áprilisában - Húsvét másodnapján, hangzott el *Vitatkozás a házasság feloldhatatlanságáról* című előadása. Ezen az előadáson ragyogó logikával és az Egyház álláspontjának mély ismeretével megvédi a házasság feloldhatatlanságát. Knotky a Szentírásból indul ki és amellet érvel, hogy házasságtörés esetén a házasság felbontható. Ezt a nézetet cáfolja meg sikeresen Lőnhárt a Szentírás, a kánonjog és a gyakorlatból vett példák alapján.²¹

A nyelvtársulati viták az együttgondolkodás, az egészséges értelmi kibontakozás színterei voltak. A gyakori viták nem szültek ellentétet a mindennapi életben, hanem inkább a kölcsönös tiszteletet szülték az esztergomi Knotky és az erdélyi Lőnhárt között. 1844-ben Lőnhárt egyik dolgozatának bírálatában, Knotky így ír ellenfeléről: „Munkája szerkesztésében

¹⁹ GYÉL VI./9b: *Jegyzetek Erdélynek egyházi történetéből* (1843. október 1.)

²⁰ GYÉL VI./9b: *Jegyzetek Erdélynek egyházi történetéből* (1843. október 1.)

²¹ GYÉL VI./9b.: *Vitatkozás a házasság feloldhatatlanságáról* (1843 április)

úgy látom őt, mint a méhecskét, mely táplálékos méz elkészítésénél az anyagot sajátjából veszi, majd ha ez kifogy vagy gyöngye volna, azt máshonnan szedi, de kiválasztja szorgalmasan a virágot.” A továbbiakban pedig meghitt baráti hangon folytatja: „...kívánom, édes barátom, hogy amit itt kis körünkben kezdtél azt folytasd nagyobb körben.”²² Lönhárt a jezsuitákról szóló vita szövegének végén írja: „...vitakoztam Knotky József esztergomi atyámfiával”²³

Különös helyet foglal Lönhárt Ferenc fiatalkori művei között a terjedelmes, szintén Nyelvtársulat körében előadott *Egyházi beszéd Szent István M. A. király ünnepére*. Szent István iránti tisztelete végigkísérte a későbbi erdélyi püspök életét: az általa építtetett és temetkezési helyként választott Piski-i templomot is legkedvesebb szentje tiszteletére szenteltette. Szent István király személyében különleges módon egyesül Lönhárt Ferenc életének két ideálja: az imádságos lelkület és a hazaszeretet. Beszéde szerkezetében is a szentéletű királyt példaképként állítja hallgatósága elé ezen két erény fényében. Az imádságos lelkület magasztosságát gyönyörű természeti képekkel írja le, továbbá számos példával kiemeli az imádság fontosságát a Szentírásban. Az imádság fontosságát így fogalmazza meg: „Azt kérdezitek tőlem, ha valjon szükséges-e imádkoznunk? kérdezzétek meg inkább a liliombimbót, melyet az ég harmatja hűsített, miért nyitja meg kelyhét, midőn a pompájában felkölt nap első sugára rá lövelt? kérdezd meg a tollas ország lakosait, az égi madarakat, hogy miért ünneplik meg hálaénekökkel a napot, mely éppen most kezdé arany színével a messze kéklő bérczetőt megvilágítani? – és felelendnek néktek!” A helyes hazaszeretet számára csak a vallással együtt elképzelhető: „a hazaszeretet vallás nélkül hazagyilkosság”. A továbbiakban felhívja hallgatóságát arra, hogy a hazát ésszel, szívvel és karral védje, értelmét, érzelmeit és erejét a haza szolgálatába állítsa.²⁴

Érdekes írása *A bereghi indítvány*. Lönhárt ebben az írásában állást foglal a maga korában sem eléggé ismert Bereg megyei kezdeményezés ellen. 1842-ben Bereg vármegye tanácsa indítványozta a magyar katolikus egyház Rómától való elszakadását. Az indítványt sem a többi vármegye, sem a korabeli sajtó nem méltatta különösebb figyelemre, de jogos felháborodást keltett egyházi körökben. Lönhárt Ferenc írása három pontban bizonyítja a beregi tanács indítványának tarthatatlanságát. Először bizonyítja, hogy egy komoly érv sem szól a magyar egyház függetlenedése mellett. A továbbiakban felemlíti a magyar történelem számos eseményét, amelyekben a pápaság a magyar állam leghűségesebb szövetségese volt. Második érve, hogy „az indítvány a katholicismust egyenesen szíve belsejében sebzi meg”, a

²² GYÉL VI./9b.: *Az Anyaszentegyház szertartásai vallásilag-erkölcsi tekintetben* (1844. március 5.)

²³ GYÉL VI./9b.: *Milly befolyással voltak a Jezsuiták Magyarországra és Erdélyre?* (1843. október 22.)

²⁴ GYÉL VI./9b.: *Egyházi beszéd Szent István M.A. király ünnepére* (1842. március 12.)

katolikus hagyomány lényegéhez tartozik a péteri primátus. A harmadik érv szintén történelmi alapon nyugszik: „hogyan indítvány netalán elfogadását veszélyes következtetések érnék előbb-utóbb el, minthogy nem volt más nemzet, mely magát a pápa felsőbbbsége alól büntetlenül vonta volna ki.”²⁵ Ez utóbbi érvet Anglia és Oroszország szakadásával és annak következményeivel támasztja alá. Természetesen ez az érv ma nem egészen helytálló, de ne felejtsük el azt, hogy az 1840-es években a kritikai történetírás még csak megszületőben volt, és ebben a korban az elfogultság sokkal súlyosabb példái is adódtak.

Talán utolsó előadása a Nyelvtársulat keretében *Az anyaszentegyház szertartásai vallásilag-erkölcsi tekintetben*, ami 1844. március 5-én hangzott el. Ennek az előadásnak csak az első részét írta meg az idő hiánya miatt. A szertartásokban látható képek és szimbólumok Lönhárt szerint elengedhetetlenek főleg azok számára, akik értelmükkel „szabad elmélkedés útján” nem tudják megszerezni a vallás gyakorlásához szükséges tudást. Elmélete szerint a vallási igazságok megismeréséhez két út vezet: egy elméleti-teológiai, és a szertartásokban fellelhető képek útja. Mindkettő elengedhetetlen az Egyház életében, hiszen „a katholicismus az értelem és érzelem vallása”²⁶. A szertartás nem a farizeusi magatartás jele, amennyiben az megőrzi mélyebb értelmét. A szertartás önmagában nem elítélendő, hisz lépten-nyomon jelen van Jézus életében is: ott van a keresztség, a gyakori imádság, a lábmosás, vagy az utolsó vacsorán az Oltáriszentség alapítása. A szertartás képei az elméleti utat járó ember számára is sokatmondóak: „tapasztalni fogjuk, mennyi szellemi értelem és erő fekszik a szertartásokban”.²⁷

Figyelemre méltóak kispapkori írásai közül a Lamartine-fordítások (*A lelkipásztor polgári kötelességei*, *Reggeli imám*, *A haldokló keresztény*). A fordítások nem eredeti franciából, hanem németből készültek és egy írásban is megmaradt vitasorozatot eredményeztek Lönhárt és bírálói között. Sokat mond Lönhárt magatartásáról bírálóinak adott válasza, különösen az ezt összefoglaló zárómondata: „Ezek ellenészrevételeim. Ha bírálóim velük megelégedve nincsenek – mitől azonban félni nincs okom – kérem közöljék azt, akár nyilván kisgyűléseinkben, akár pedig barátságos beszélgetésben négy szem közt, mindig köszönettel fogom azt venni, mert tanulni soha sem szégyenlettem.”²⁸

²⁵ GYÉL VI./9b.: *A bereghi indítvány* (1843)

²⁶ GYÉL VI./9b.: *Az anyaszentegyház szertartásai vallásilag-erkölcsi tekintetben* (1844. március 5.)

²⁷ GYÉL VI./9b.: *Az anyaszentegyház szertartásai vallásilag-erkölcsi tekintetben* (1844. március 5.)

²⁸ GYÉL VI./9b.: *Felelet bírálóimnak* (1842. november)

2. Az oltár magaslatán

2.1. A gyulafehérvári aulista (1844-1864)

1844. július 28-án Kovács Miklós²⁹ püspök a kolozsvári Szent Mihály templomban pappá szentelte a Bécsből frissen visszatért, rendkívüli tehetségű, öt nyelven beszélő fiatal levitát. Miután első szentmiséjét igazi bányász ünnepség keretében bemutatta Nagyágon és néhány hetet töltött szerettei körében, Gyulafehérvárra utazott, hogy nekilásson első papi megbízatásának: püspöke kinevezte ugyanis iktatónak a püspöki irodába. Ezzel kezdődött el állandóan felfele ívelő pályája az egyházmegye központjában.

Iktatóként Lönhártnak alkalma nyílt az egyházmegye vezetésében felmerülő problémák beható megismerésére, az egyházmegye jogainak és viszonyainak tanulmányozására, ugyanúgy sok időt fordított az önművelődésre. Irodai elfoglaltságai mellett időt szakított arra, hogy Bardócz Jánossal együtt magyarra fordítsa és átdolgozza Augustin Gruber akkoriban népszerű hittankönyvét *Keresztény hittan elemi vázlata* címen.

Az 1848-49-es események során vált igazán ismertté a fiatal püspöki iktató. A forradalom kitörésekor püspökével együtt Kolozsvárt tartózkodott, ahol baráti kapcsolatot ápolt a helyi papsággal és mérsékelt hangvételű, egyszerű szentbeszédeivel megnyerte a helyi híveket. Egyházi képviselőként részt vett az 1848. augusztus 27-én megtartott státuszgyűlésen. Népszerűségéről beszél az a tény, hogy a jelenlevő képviselők beválasztották a 26 tagú bizottságba, amely arra volt hivatva, hogy a további gyűlések rendjét és prioritásait dolgozza ki. Ugyaneyen a gyűlésen választották be az iskolai rendszert tervező bizottságba. Az 1848-as státuszgyűlés azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket a magyar kormány időközben bekövetkezett bukása és a szabadságharc leverése miatt.³⁰ Ezzel további húsz évre szentsült a Bécsből irányított Catholica Commissio rendelkezési joga a katolikus alapok fölött.

Még 1848-ban a püspök visszatért Gyulafehérvárra, ahová Lönhárt is követte. Ugyanebben az évben Kovács kinevezte Lönhárt Ferencet teológiai tanárnak. Az akkori viszonyok miatt azonban nem foglalhatta el katedráját: a vár ostrom alatt volt, az osztrák parancsnok pedig elrendelte a kispapok hazaküldését. A legtöbben közülük beálltak a magyar seregbe, így az 1848-49-es tanévben szünetelt a papképzés. A későbbiekben pedig Lönhárt egyre fontosabb szerepet töltött be a püspöki aulában, így soha sem tanított a papnevelésben.

²⁹Tusnádi Kovács Miklós 1826 és 1852 között erdélyi püspök. Kitünt alapítványaival és adományaival. Püspökségének utolsó éveit az 1848-49-es forradalom és az ezután következő események határozták meg. 1848-ban összehívta az 1767 óta szünetelő státuszgyűlést. vö. MARTON, József: *A keresztény jelenkor*, Marosvásárhely 2008, 96.

³⁰BILINSZKY-PROKUPEK 21.-29.

1850-ben Kovács püspök kinevezte Lönhártot püspöki szertartóvá, 1852-ben pedig püspöki titkárnak.³¹ Az idős püspök egyik bizalmasa lett titkára, akit végrendeletének egyik végrehajtójává nevezett ki.³²

1851-ben a bécsi kormány a fiatal esztergomi irodaigazgatót, Haynald Lajost nevezte ki utódlási joggal segédpüspöknek Kovács Miklós mellé. Az új püspök azonban nem jött el Erdélybe elődje haláláig, ami 1852. október 15-én következett be. Haynald püspökké való kinevezése felháborodást keltett az erdélyi magyar katolikus közvéleményben, mert az ifjú püspököt a magyarellenés bécsi vezetés elkötelezett emberének tekintették.

Gondolom érdemes néhány szót szólni Haynald Lajos püspökről, mert az ő személye meghatározta a későbbiekben Lönhárt életpályájának alakulását. Az alig tizenhat éve felszentelt esztergomi pap már akkoriban a magyarországi klérus egyik legismertebb alakja, rendkívüli műveltségű, kifinomult diplomáciai érzékeért köztiszteletnek örvendő, gyakorolt aulista. Az 1848-49-es események idején az esztergomi egyházmegye vezető egyéniségei közül egyedül ő maradt a székhelyen és mint az érsekség gyakorlati vezetője megtagadta a detronizáció szószékéről való felolvasztatását. Innen a magyarellenesség vádja, amit későbbi erdélyi püspöki működése tetemesen megcáfolt. Az újonnan kinevezett erdélyi püspök nem csak egy nagyszerű klerikus, hanem egy ígéretes botanista is volt. Botanista pályafutásának első jelentős korszakát Erdélyben élte.³³

Az ő püspökségének ideje egybeesett a forradalom utáni megtorlással és a Magyarországgal való unió politikai küzdelmével. Gyakorlatilag köréje csoportosultak az Erdély unióját szorgalmazó politikusok, és éppen ezért kellett távoznia 1864-ben. Három évvel később, a kiegyezés után kalocsai érsek lett, és mint ilyen az erdélyi egyházmegye metropolitája.³⁴

Haynaldnak, mivel hogy fiatal püspökként nem ismerhette az egyházmegye viszonyait kezdetben nagyon igénybe kellett vennie aulistái segítségét. Mindenekelőtt Lönhártét, akit 1854-ben irodaigazgatónak nevezett ki, és aki lemondásáig jobbkeze és bizalmas barátja maradt. Nagy segítségére volt püspökének, főleg a nagyszebeni főkormánysszékkal folytatott küzdelemben. Egyik életrajzírója ezekkel a szavakkal írja le Lönhárt szerepét ebben az időben: „Mint irodaigazgató a mit fogalmazott az mindig megnyerte Haynaldnak tetszését. A magyar és német nyelvet egyenlő tökéletességgel bírja, irmodora egyszerű, világos,

³¹ ZLAMÁL 20.-22.; *Méltóságos és főtisztelendő Lönhárt Ferenc erdélyi megyés püspökké nevezetett ki*, in: *Közművelődés* (1882. április 22.), 129.-131.

³² BILINSZKY-PROKUPEK 32.

³³ Ld. *Vázlatok Haynald Lajos bíbornok érsek életéből* (szerk. KÖHALMI KLIMSTEIN József, továbbiakban: Haynald-életrajz), Pozsony–Budapest é.n.

³⁴ Ld. Haynald-életrajz

határozott, rövid vonásokban mindent tökéletesen kifejezni képes. Ismerték jól ezen irmodoráról őt a helytartótanács emberei s mint a hagyomány beszéli, többször elkívánták őt a püspök oldala mellől. Mindenesetre dicsőség ha az ellenség fél tőlünk és respektál bennünket.”³⁵

Lönhárt pályafutásának egyik mérföldkője az 1853-as csíksomlyói búcsú, ahol szentbeszédével bemutatkozhatott a többzernyi székely hívősereg előtt. Csíksomlyó jelentőségét ezekkel a szavakkal fejezi ki: „Itt vagyunk a kegyelem helyén, a katholicismus klasszikus földjén”. Miután rövid bevezetőjében feleleveníti Csíksomlyó történeti jelentőségét, rátér beszédének központi gondolatára: „tartsatok poenitentiát, mert közel van Mennyeknek országa”. Beszédének további részében kifejti „mit tesz a kath. anyaszentegyház értelmében poenitentiát tartani”.³⁶

Eredményes tevékenységének elismeréseként, 1857-ben Haynald oldalkanonoknak (ifjabb iskoláskanonok) nevezte ki, 1858-ban pedig a frissen betelepített „szatmári” irgalmas nővérek lelkiigazgatójává és gyóntatójává. Az irgalmas nővérek a város központjában levő iskolájukkal fellendítették a nőnevelést Gyulafehérváron. Lönhárt minden évben többnapos, német és magyar nyelvű lelkigyakorlatokat tartott, ugyanakkor szíven viselte az apácák lelkiéletét. 1861-ben, Czecz Júlia, a gyulafehérvári kolostor első novíciájának beöltözésekor a szerzetesség hármasságáról, illetve az alázatosság és önmegtagadás erényeiről beszélt. Bevezetőjében felelevenítette a novícia addigi hivatástörténetét, konklúzióként pedig így bátorította őt: „Nehéz lesz, de nem lehetetlen: hisz meg van írva, hogy minden lehetséges annak, aki Istenben bíz. tántoríthatatlanul.”³⁷

Lönhártnak kétszer is alkalma nyílt az Itáliába való utazásra és hosszabb tartózkodásra püspöke oldalán. Először 1859. márciusa és májusa között, amikor Trieszt, Velence, Pádua, Vincenza, Verona, Milánó, Torino, Genua, Messina, Livorno, Pisa, Catania, Syracusa, Palermo, Róma, Lorettó, Bologna városaiban jártak. Az út célja az ad limina látogatás, illetve az egyházmegye néhány ügyének rendezése volt. A látogatást rövidítette az osztrák-olasz háború kitörése.³⁸ A második útnak alkalmat adott az 1862-es püspöki szinódus. Hosszabb római tartózkodás után Lausanne, Marseille, Lyon és Genf városait látogatták meg, ezután visszatértek Gyulafehérvárra. Olaszországban Lönhártnak alkalma volt megcsodálni az egyház központját, püspökének műveltségét, és azt a tiszteletet, amelynek Haynald az egész európai egyházban örvendett. Ugyanakkor itt alkalma volt találkozni a kor néhány markáns

³⁵ BILINSZKY–PROKUPEK 35.

³⁶ *Tartsatok poenitentiát mert közel van mennyeknek országa* (1853.), GYÉL VI./9a

³⁷ *Czecz Julia beöltözésére* (1861. Jan. 1.), GYÉL VI./9a

³⁸ VESZELY, Károly: *Haynald Lajos az erdélyi püspöki széken*, in: Haynald-életrajz 27.-60., 53., 55.; KORÓDY, Péter: *Lönhárt Ferencz*, in: *Az alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egylet kilencedik évkönyve* (szerk. KORÓDY Péter), Nagyenyed 1897, 51.-53., 52.;

személyiségével, mindenekelőtt IX. Piusz pápával, akitől halála esetére teljes búcsút nyert a maga, családtagjai és az általa vezetett apácák számára, ugyanakkor Antonelli bíboros-államtitkárral, Dupanloup orléansi püspökkel, vagy Liszt Ferenc zeneszerzővel. Ezen az úton szerzett élményeket Lönhárt útinaplójában, a Veszely Károly által megjelentetett *Olasz-úti jegyzetek*ben örökítette meg. Az *Olasz úti jegyzetek* az akkori Itália rendkívül érdekes képét nyújtják. Az ott is elharapódzó liberalizmust és antiklerikalizmust egyensúlyozták a különböző vallásos megnyilvánulások: szentmisék, körmenetek, különféle ájtatosságok, amelyek pompájukkal és a résztvevők magas számával párjukat ritkították egész Európában.³⁹ Mindezen leírások mellett találunk utalásokat a magyar múltra, vagy különböző érdekes egyéni elgondolásokat. Az erdélyi románok eredetének kényes kérdéséről, amely egy évtizeddel később hatalmas történelmi-politikai vitát váltott ki, így nyilatkozik: „*Veszely (...) az erdélyi oláhokat római származásúaknak állította. Mennyiben van igaza? nem tudom. Figyeltem az olasz nép szokásaira, és két dolog nagyon feltűnt előttem: 1) hogy különösen Sziciliában a nép-ének éppen olyan egyhangulag bús és lassú menetű, mint az oláhoké Erdélyben, 2) hogy mennél közelebb jutottunk Nápolytól a pápai birodalom felé, annál több hasonlatosságot találtam az olasz köznép – és a mi oláh asszonyaink öltözete között. Különösen a fehér fejkendő és az úgynevezett katrinca meglepő hasonlatossággal bír. A falusi köznép lábtakaróul jó részben, éppen úgy miként oláhaink >opincs<-eket hord, egy hajszállal sem jobbakat, mint az oláhoké, s a >csápát< –hagymát– éppen olyan nagy mértékben szereti mint az oláhok.*”⁴⁰

1864-ben véget ért Haynald és Lönhárt – az erdélyi egyházmegye számára annyira gyümölcsöző – együttműködése. A bécsi kormány lemondásra szólította fel az erdélyi püspököt politikai szerepvállalása miatt. A püspök volt ugyanis az a személyiség, aki köré gyűltek a különálló erdélyi parlament összehívását szabotáló politikusok. Politikai és egyházi felszólalásaiban egyaránt kérte Erdély Magyarországgal való egyesítését. Haynald inkább vállalta a lemondást, mint elvei feladását.

A Szentszék a püspök elmozdításakor a nagypréposton keresztül a gyulafehérvári káptalan véleményét is kikérte. Feltehetően Ráduly János nagypréposthoz intézte Lönhárt 1864. április 4-én saját véleményét tartalmazó levelét. Ebben a levelében az oldalkanonok felhívja a figyelmet a politikai okoktól vezérelt püspökváltás veszélyeire, ugyanakkor arra is, hogy az erdélyi püspök politikai álláspontja nem lehet más, mint a híveinek többségéé. Lönhárt szerint Haynald elmozdítása megingatná a püspöki tekintélyt. „...*mi sem volna az*

³⁹ LÖNHÁRT Ferenc: *Olasz-úti jegyzetek*, in: *Gyulafehérvári füzetek II.k.* (1862, szerk. VESZELY Károly) 121.–258., 131., 161.

⁴⁰ LÖNHÁRT Ferenc: *Olasz-úti jegyzetek*, in: *Gyulafehérvári füzetek II.k.* (1862, szerk. VESZELY Károly) 121.–258., 176.

egyházra nézve szomorúbb, mintha a püspöki szék állandósága a politikai szelek mineműségéhez köttetnék”⁴¹ – írja említett levelében.

A Szentszék döntése után Lönhárt maga is el akarta hagyni egyházmegyéjét.⁴² Végül azonban, általunk nem ismert okokból, nem hagyta el Erdélyt, hanem csak a központtól vált meg.

2.2. A Kolozsvári plébános (1864 – 1875)

1864. június 14-én a 82 éves Kedves István apát-plébános halálával megüresedett a kolozsvári központi (Szent Mihály) plébánia. A XIX. század második felében az egyházmegye egyes plébániái (ilyen volt a kolozsvári is) választójoggal rendelkeztek. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy az egyházközség híveinek képviselő testülete három jelöltet választott szavazás útján, ezek közül pedig a püspök szabadon nevezhette ki az új plébánost.

Az 1864-es plébánosválasztáson érvényesült először az újonnan módosított választási szabályzat, amelynek értelmében az addiginál lényegesen nagyobb volt a szavazójoggal rendelkezők száma. Ha 1848. előtt a szavazójog csak néhány főúri származású képviselő kiváltsága volt, 1864-ben több mint kétszázan nyilváníthatták ki opciójukat. Kedves halála után igazán két jelölt jöhetett számításba: a főleg polgári körökben népszerű, addig is Kolozsváron szolgáló káplán, Ágoston Károly és az értelmiségiek által támogatott Lönhárt Ferenc.⁴³

Ugyanezen év október 9-én összeült a választó testület, Pakó János kolozsmonostori plébános elnökletével. Ágoston Károly kapta a legtöbb szavazatot, szám szerint 86-ot, utána következett Lönhárt 81 szavazattal, a másik két jelölt, Finta István és Macskásy János között oszlott meg a többi opció (26-26). Ágoston enyhe előnye ellenére Ráduly János káptalani helynök Lönhártot bízta meg a kolozsvári plébánia vezetésével. Választását így indokolta meg: „Miután sem az első helyen csak 5 szavazattöbbséggel jelölt t. Ágoston Károly, sem a harmadik helyre kijelölt nt. Finta István és Macskásy János azon tulajdonokkal nem bírnak, melyekkel a második helyre 81 szavazattal kijelölt pápai prelátus és k.-fehérvári theol.

⁴¹ GYÉL VI./9a

⁴² JANCÓS, Ernő: *Emlékezés Lönhárt püspökre*, in: *Piskitelep történeti adatai (1862-1911) II.k.* (szerk. DOMIÁN Alajos), Déva 1911., 82.-88., 85.

⁴³ FINÁLY, Henrik: *Lönhárt Ferencz kolozsvári plébános*, in: *Emlékkönyv* 24.-28., 26.

kanonok mélt. és főt. Lönhárt Ferenc (...) (ez utóbbi) nevezetik ki”⁴⁴. A beiktatás 1864. november 6-án zajlott le Keserő Mózses olvasókanonok, főkörmányszéki előadó vezetésével.

Az új plébános legsürgetőbb feladata a hatóságok általi bezárás küszöbén álló főtéri templom restaurálása volt. Miután az új szabályzat szerint reformálta az egyházközség képviselőtestületét, a templom restaurálására öttagú építetű bizottságot alakított (1864. december 11.) és Schmidt Frigyes építészre bízta a restaurálási munkálatokat.⁴⁵

A restaurálás öt év alatt ment végbe, az erre szükséges 13.549 forintra rugó összeg legnagyobb része a hívek adományaiból származott. 1864. és 1869. között a szentély boltozatát kicserélték és vasszerkezettel megerősítették, a tetőszerkezetet megjavították, az 1816-ból való ideiglenes főoltárt eltávolították és helyébe a ma is láthatót állították. A felosztott erdélyi főkörmányszék vagyónából a templom megkapta a trónmennyezetet a hozzá tartozó székekkel, szőnyegekkel és díszekkel együtt. A főoltár mögötti festett ablakok (1874.) az új püspök, Fogarassy Mihály⁴⁶ bőkezűségét dicsérik. Lönhárt plébánossá avatásának ötödik évfordulóján, 1869. november 7-én Fogarassy püspök benedikálta a frissen restaurált templomot.

A templom javítása mellett Lönhárt nagy gondot fordított az egyházzénére: 1867. október 6-án évi 200 forintot megszavaztatott az egyháztanáccsal erre a célra. A templom miseruhatárának gazdagítására 1872. július 28-án 1000 forintot szavaztat meg.⁴⁷ Ugyanakkor a templom környezetén javított a körülötte levő esztétikai szempontból értéktelen épületek lebontása, és a templom körüli park létrehozása és elkerítése.⁴⁸ Az egyházközség képviselő testületének megfelelő működésére is nagy gondot fordított: miután, amint már említettem 1864-ben kiegészítette, 1867-ben ismét reformálta, tagjainak számát százra korlátozta és a különféle ügyek hatékonyabb intézésére külön, szakértőkből álló bizottságokat alapított.⁴⁹

Munkásságának elismeréseként a kolozsvári plébános már 1865. decemberében megkapta a főpapi jelvények viselésének engedélyével járó apáti címet. A király kinevezte

⁴⁴ FINÁLY 25.-26.

⁴⁵ FINÁLY 26.-27.; BILINSZKY–PROKUPEK 48.-50.

⁴⁶ Fogarassy Mihály (1800-1882) 1864. és 1882. között Erdély püspöke. Neve már a foradalom előtti évekből vált ismertté, amikor nagyváradi kanonokként megalapította a *Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulatot*, ami rövidesen felvette a *Szent István Társulat* nevet. Erdélyi püspökként kitűnt a Status újbóli megszervezésével és összehívásával, ugyanakkor a fiú- és leánynevelés előmozdításával. Tervezte egy katolikus akadémia létesítését Gyulafehérváron, erre a célra egy 100.000 forintnyi alapítványt tett. vö. BIRÓ, Vencel: *Fogarassy Mihály*, in: EKN 135.-138.

⁴⁷ FINÁLY 27.-28.

⁴⁸ BILINSZKY–PROKUPEK 53.

⁴⁹ BILINSZKY–PROKUPEK 54.

ugyanis a Boldogságos Szűzről nevezett salamoni (Dés mellett) apátság címzetes apátjának.⁵⁰ Az apáttá avatásra 1866. március 13-án került sor.⁵¹

Lönhárt nem csak saját egyházközségének volt vezetője és támogatója, hanem városi és főesperességi szinten is elismert egyházi tekintély. És nem csupán főesperesi címe miatt. Nem egy esetben anyagi támogatásával is segítette a szomszédos plébániákat: az ő nevéhez fűződik például a Szent Péteri templom épületének és oltárának restaurálása és a hozzá tartozó Szent Erzsébet öregotthon javítása.⁵²

Lönhárt tevékenységének másik jelentős területe az iskola, plébánosi és főesperesi címe mellett ugyanis a kolozs-dobokai főesperesi kerület elemi iskoláinak egyházi főtanfelügyelője, 1864-től pedig a főgimnázium és a kolozsvári szeminárium püspöki biztosa is volt. Mint ilyen, rendszeresen bejárta a főesperesi kerület iskoláit és ellenőrizte az egyházi oktatást. Mindent megtett annak érdekében, hogy az egyházi oktatás tudjon lépést tartani a rohamosan fejlődő állami oktatással.

Az ő plébánosságának korszakába esik az 1868-as tanügyi törvény, az ún. Eötvös népoktatási törvény megszavazása. Ezzel elkezdődött az állami népiskolák megszervezése, így a felekezetek elvesztették a monopóliumot ezen a területen.⁵³ Ennek ellenére is, hívei bőkezűségének köszönhetően, ez az időszak a kolozsvári katolikus népoktatásnak újabb lehetőségeket és működési területeket biztosított. 1865. október 1-jén Szabó Ferenc 2600 forintnyi alapítványt tesz egy katolikus nőnevelde létrehozására (amire azonban csak 1874-ben került sor)⁵⁴. 1868. november 15-én létrejön a szén utcai „kőkeri” iskola. Mindkét alaphoz 1000-1000 forinttal hozzájárult Haynald Lajos, akit időközben karthágói címzetes érseknek nevezett ki IX. Piusz pápa. Egy másik jelentős esemény volt a „Szent Jóska” szeminárium kiegészítő részének visszaszerzése és átalakítása. Ez az épület 80 növendék befogadására volt alkalmas.

Ennek az időszaknak legjelentősebb tanügyi eseménye a Magyar Királyi Tudományegyetem (a mai Babeş-Bolyai ennek az intézménynek jogutódja) megnyitása (1872. november 10-én) volt, amelyen Lönhárt részt vett a katolikus egyház képviselőjeként. Beszédében felszólalt a korában elhatalmasodott egyházellenes tudományszemlélet ellen, kifejtve azt, hogy *„a valódi tudomány mindig az üdvözítő sz. hit szükségességének élénk*

⁵⁰ MARTON József: *Lönhárt Ferenc (1819-1897)*, kézirat, 3.

⁵¹ BILINSZKY-PROKUPEK 61.

⁵² *Méltóságos és főtisztelendő Lönhárt Ferenc erdélyi megyés püspökké neveztetett ki*, in: *Közművelődés* (1882. április 22.), 129.-131.

⁵³ SALACZ Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában*, München 1974, 25.

⁵⁴ BILINSZKY-PROKUPEK 55.-56.; SCHWARZEL Adél: *Nagyméltóságú Lönhárt Ferencz püspök ur rövid életrajza*, in: *Közművelődés* (1894. július 7.), 132.-133.

érzésétől van áthatva”.⁵⁵ Az egyházas gondolkodás és az autentikus tudomány közötti ellentét gondolatát cáfolta beszédének második részében, melynek központi gondolata: „*az isteni hittől áthatott tudomány kiváltó előmozdítója anyagi és szellemi boldogságunknak*”.⁵⁶

Lönhárt, mint Erdély legnagyobb plébániájának vezetője, az 1866-ban újra megalakult Erdélyi Katolikus Státus egyik markáns egyénisége. A kezdeti feszültségek közepette rendíthetetlenül kiállt a püspökség jogai mellett a liberális szellemű kezdeményezésekkel szemben, az 1869-es egyházmegyei papi gyűlésen vezette az iskoláról szóló tárgyalásokat, 1873-ban a Státus igazgatótanácsának megválasztásakor ő volt az egyetlen egyházi képviselő, aki unanimitással lett megválasztva.⁵⁷

Sokrétű adminisztratív tevékenységei mellett Lönhárt igyekezett lelkipásztori kötelességeinek is eleget tenni. Életrajzíróinak egybehangzó véleménye szerint (korának stílusához mérten) egyszerű és tartalomdús beszédeivel ápolta híveinek vallásos lelkületét. Vasárnapokon és jelentősebb ünnepeken magyarázta a szertartások tartalmát és ezek fontosságát egyszerű, érthető, rövid beszédekben. A Gyulafehérvári Érseki Levéltárban megmaradt több száz prédikációja közül kiemelkednek nagyböjti beszédssorozatai, amelyekben részletesen kifejti a Szent Háromnap szertartásainak jelentését és buzdítja hallgatóságát az elmélkedésre és a szertartásokon való részvételre, a szentségekhez való járulásra⁵⁸ (ebben a korban tudniillik a hívek legnagyobb része csak a húsvéti időben járult szentségekhez). Egyszerűségükkel, érthetőségükkel kiemelkednek még Lönhárt elsőáldozási beszédei. Általános jellemzőjük a keresztség és az Eucharisztia közötti szoros összefüggés kivilágítása. A plébános minden alkalommal a szentek életéből, írásaiból, vagy valamely jámbor könyvből vett kis történetekkel vagy hasonlatokkal kedveskedett az ünneplő gyerekeknek.⁵⁹

Lönhárt áldásos kolozsvári tevékenysége 1875-ben ért véget, amikor Ráduly János nagyprépost halála után Fogarassy püspök meghívta őt a nagypréposti méltóság betöltésére. Igenlő válasza következtében, ugyanezen év május 2-án fényes ünnepség keretében búcsúzott a kolozsvári hívektől.

⁵⁵ GYÉL VI./9b.: *A kolozsvári tudomány egyetem megnyitásának alkalmára* (1872. november 10.),

⁵⁶ GYÉL VI./9b.: *A kolozsvári tudomány egyetem megnyitásának alkalmára* (1872. november 10.),

⁵⁷ BILINSZKY–PROKUPEK 66.-67.

⁵⁸ GYÉL VI./9a: *S. Quadragesima Claudiopoli* (1874),

⁵⁹ GYÉL VI/9a: *Gyermekek első áldozása* (Dom. IV. post Pascha 1868); GYÉL VI/9a: *Gyermekek áldozása Kolozsvártt* (1871. április 30.),.

2.3. Ismét Gyulafehérváron (1875–1882)

Lönhárt új megbízatásának természetétől fogva jóval kisebb közéleti szerep jutott, de annál fontosabb feladatkör az egyházmegye vezetésében. Az 1875. és 1882. közötti korszak talán a legszegényebb életrajzi adatokban, de annál fontosabb a jövődöbéli püspök személyiségének alakulásában. Aulista és lelkipásztori tapasztalatait most az egyházmegye közvetlen kormányzásában gyakorolhatta. Nagypréposti címe mellett általános ügyhallgató is volt, és mint ilyen az egyházi bíróság vezetője, legfőbb feladata ebben a minőségében a bonyolult vegyes házassági ügyek intézése. Mindemelllett a püspöki liceum prodirektora és püspöki helynök. Fogarassy mellett, majd egyre inkább helyett kormányozta a hatalmas kiterjedésű egyházmegyét.

Addigi érdemeinek elismeréseként 1878-ban megkapta a skárdói címzetes püspöki címet. 1880. május 1-től Fogarassy betegsége miatt az egyházmegye kormányzására teljesen képtelen volt, s ezért 1881. március 14-én segédpüspököt kért Lönhárt személyében. A Szentszékhez intézett levelében így írja le nagyprépostja tevékenységét: „(...) Per seriem tot tantorumque officiorum praelaudatum virum in laborando asiduum, rerum gerendarum prudentia conspicuum, in negotiis dioecesis meae amplissime tractandis versatissimum, erga suum Praesulem obsequiosum expertus sum”⁶⁰

Gyakorlatilag Lönhárt neve volt az egyetlen, amely komolyan szóba jöhetett az 1881-es kinevezéskor. Kinevezése mellett szólt páratlan egyházkormányzati tapasztalata, Fogarassy kimondott kérése, Haynald kalocsai érsek-metropolita opciója. Így az udvar és a Szentszék részéről sem késhetett a kinevezés, illetve a megerősítés. Március 26-án Bécsben már letehetette a nucus előtt az esküt, majd április 5-én XIII. Leó pápa aláírta a kinevezési bullát. 1881. június 5-én, Pünkösd napján, Fogarassy beleegyezésével, Haynald Lajos bíboros-érsek szentelte püspökké a kalocsai székesegyházban. Társszentelők voltak Schuster Konstantin kassai püspök és Németh József címzetes püspök. Vele együtt szentelték püspökké Lichtensteiger Ferenc kalocsai szemináriumi rektort.⁶¹

Június 26-án a frissen fölszentelt püspök már bérnál a gyulafehérvári székesegyházban. Ekkori prédikációjában a hit megtartására, az alapvető hitigazságok

⁶⁰ „(...) Annyi és oly sok hivatalainak során a főnndicsért férfiút, a munkában mindig állhatatosnak, dolgai végzésében kiválóan bölcsnek, terjedelmes egyházmegyém ügyei vezetésében fölötte jártasnak, Püspöke iránt mindig engedelmesen tapasztaltam”; FOGARASSY Mihály: *Litterae comendatitiae* (1881. március 14.), GYÉL 795/1881. (magyar fordítás: BILINSZKY–PROKUPEK 75.–76.)

⁶¹ BILINSZKY–PROKUPEK 79.

felelevenítésére és az ezek melletti bátor kiállásra buzdítja a fiatalokat, ugyanakkor felhívja a figyelmüket arra, hogy „a cselekedetek nélküli hit halott” (Jak 2,26). Beszédét ezekkel a szavakkal összegzi: „És ezzel befejezem e szent és üdvös alkalomra szánt buzdító oktatást; (...) de soha nem fogok megszűnni a mindenható Úr Istent az ő sz. fia az Úr Jézus által kérni, hogy a hétszeres malasztajándékok és isteni kegyelem, melyeket a bérmandók és közvetve mi mindnyájan nyerendünk, életetekben mindenkor gyümölcsöző, áldásthozó legyen.”⁶²

Röviden ezután Lönhárt a bányavidéken bérmand, többek között saját szülőfalujában is, ahol egyik életrajzírója szerint „mindenki a ki csak lábra állhatott Nagyágon ott volt a püspök körül”.⁶³ Ugyanennek az évnek szeptemberében bérmand még Brassóban és Nagyszebenben.

1882. elején Fogarassy egészségi állapota egyre súlyosbodott. Március 19-én elbúcsúzott papságától, négy nappal később pedig Erdély nagynevű püspöke visszaadta lelkét Teremtőjének. A gyulafehérvári ferences templom kriptájába temették hatalmas néptömeg jelenlétében. A szertartást Lönhárt segédpüspök vezette. Lönhárt érzékenységről beszél életrajzírójának beszámolója, amely szerint a temetési szertartás alatt Lönhárt hangos zokogásban tört ki.⁶⁴

3. Az erdélyi püspök

3.1. Szemelvények az egyházmegye általános helyzetéből

Lönhárt püspöki tevékenységének és korának jobb megértéséhez szükségesnek gondoltam az akkori erdélyi egyházmegye rövid bemutatását. Természetesen ez az általános leírás dolgozatom korlátolt terjedelme miatt töredékes lesz, inkább csak néhány szemelvényt, példát hoznék az egyházmegye anyagi és lelki helyzetéből.

Az erdélyi egyházmegye Lönhárt korában is, akárcsak ma rendkívül sokszínű volt. Anyanyelv szempontjából a többségben levő magyar plébániák mellett jelen voltak szép számban a német ajkú vagy vegyes plébániák, nem utolsósorban a pápával egységben levő, de joghatóság szempontjából különálló román görög katolikus közösségek. Tömbkatolikus közösségek plébániái váltakoztak szórányplebániákkal. A különböző helységekben a katolikusok együtt éltek reformátusokkal, unitáriusokkal, görögkeletiekkel, szombatosokkal stb. Ez komoly problémát jelentett, főleg a vegyes házasságok és az ezekből származó gyerekek keresztelese miatt.

⁶² GYÉL VI/9a (1881. június 26.)

⁶³ BILINSZKY–PROKUPEK 80.

⁶⁴ BILINSZKY–PROKUPEK 82.

Váltakoztak az anyagi gondoktól mentes, egy-egy helyen bővelkedő plébániák és a szegénységgel küzdő közösségek. Emiatt a helyezések nem egy esetben rivalitást szültek a papság körében. A plébániák közül némelyek plébánosválasztói joggal rendelkeztek, mások egyenes kinevezés útján kaptak lekipásztort, ismét mások kincstári plébániák, ezekben a püspöktől függetlenül történt a kinevezés.

Az 1868-as egyházügyi kormányrendelet, amely meghatározta a vegyes házasságokból származó gyermekek vallását és pénzbírság terhe alatt tiltotta az „elkeresztelést” súlyos lelkiismereti problémát okozott az erdélyi papságnak is. A rendelet visszavonásáig, 1895-ig 200 papot büntettek meg Magyarországon e rendelet értelmében. 1895-től az állam elismerte ugyan a reverzálisokat, bevezette azonban a válás lehetőségével is járó polgári házasságot.⁶⁵

Lelki szempontból sem volt egyöntetű a helyzet: az értelmiségiek körében egyre inkább elhatalmasodott a liberalizmus, a legtöbb egyházközségben csökkent a templomlátogatás. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ebben a korban az egyház erős, az államot még mindig messze túlszárnyaló iskolahálózattal (a katolikus iskolák azonban nem egy esetben csak névleg őrizték meg felekezeti jellegüket), illetve ha néha elégtelennek is bizonyuló, de jelentős anyagi alapokkal rendelkezett. A papok és egyházi alkalmazottak részéről akadt bőven példa az egyházas magatartásra, egyes esetekben viszont többé-kevésbé súlyos visszaélések is jelentkeztek.

Érdekes képet mutatnak a Lőnhárt-korabeli egyházmegye helyzetéről a Gyulafehérvári Érseki Levéltárban megőrzött főesperesi jelentések. Ezekből tudunk például az akkoriban többnyire ferencesek által pasztorált hunyadi kerület sokszínű vallásos életéről. 1881-ben Govasdián, Déván, Hátszegen, Dobrán csak húsvéti időben járultak szentségekhez, míg Vajdahunyadon, Szászvároson, Sebeshelyen, Marosillyén, Petrozsényben vagy Kudzsiron húsvéti időn kívül is áldoztak a hívek. Míg a sebeshelyi hívek nem részesednek, nem káromkodnak, nem élnek vadházasságban és más túlzásokba sem esnek, a govasdiaiak kegyesek és munkakedvelők, a dévaiak fényűzőek, a hátszegiek esetében pedig alig lehet beszélni erényekről, körükben a hazugság, rágalmozás, veszekedés szelleme uralkodik. Déván nem is hangzik el szentbeszéd minden vásár- vagy ünnepnapon, és amikor igen, akkor is csak a káplánok valamelyike beszél, mert a plébános meg sem közelíti a szószéket.⁶⁶ A problémák nem szűnnek meg Lőnhárt püspökségének vége fele sem. 1895-ben a magyarigeni hívő nép „

⁶⁵ SALACZ 89.-97.

⁶⁶ WEBER Béla: *Relatio*, GYÉL I/4, 300/1881

(...) ünnepeken átjár, vasárnap kevésbé. A pap nem igen van kinek predicáljon, pedig szereti a beszédet”⁶⁷

3.2. A lelkipásztor püspök

Hét nappal Fogarassy halála, és csak kettővel temetése után, I. Ferenc József király alá is írta Lőnhárt megyéspüspökké való kinevezését, júliusban már a pápa is megerősítette. Az újonnan kinevezett püspök Váradra utazott, ahol Lipovnitzky István püspök előtt letette a püspöki esküt. Püspöki jelmondata: „Per crucem ad lucem” (A kereszt által a fényhez). Címerében a keresztbe tett kalapácsok (bányászjelvény) fölött szerepel a latin kereszt.

Szeptember 17-én foglalta el hivatalosan is a püspöki széket fényes szertartás keretében. Jelen voltak Erdély legjelentősebb egyházi és világi személyiségei.⁶⁸ Székfoglalási beszédében, miután röviden összegzi addigi életútját és hálásan megemlékezik elődeiről, akik mellett alakult egyházkormányzói személyisége, programját ezekkel a szavakkal fogalmazza meg: „Én, ki a püspöki méltóságnak nem fényét, hanem terhét mérlegelem, ki jól tudom és érzem, hogy Isten kegyelmének segítségével lehetek az, akinek lennem kell, csak azt mondhatom: hogy meg nem szünendem Istent alázatos szívvel kérni, támogassa segítő szent kegyelmével jó akaratomat, igyekezetemet, munkásságomat, mellyel magamat egészen és feltétlenül a főpásztori gondjaimra bízott erdélyi püspöki megyének javára és előmenetelére feláldozni, soha egy perczig sem fogok habozni”.⁶⁹ Beszédének további részében megemlíti a püspök és a hívek egymással szembeni kötelességeit. Befejezésként Isten kegyelmét kéri a hívek számára és a hívek imádságaiba ajánlja magát. A Szentírásban való jártasságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy beiktatási beszédében összesen harmincszor idézi.

A következő évben, 1883-ban Lőnhárt beszédével bemutatkozik a csíksomlyói búcsúra összegyűlt negyvenezeri tömegnek. Harminc évvel azelőtt püspöki titkárként prédikált Csíksomlyón, ezúttal már főpásztorként szól a székely hívekhez. Homíliájában kifejti a Szentlélek eljövételének három okát (Isten irgalma, Jézus Krisztus érdeme, az ember szüksége a kegyelemre) és négy célját (Jézus munkájának folytatása, az apostolok tanítása, ezek megerősítése, és a hívek ráébresztése a bűn utálatosságára és a kegyelem csodálatosságára).⁷⁰

A püspöknek híveivel való legközvetlenebb érintkezési tere a visitatio canonica-val összekötött bérmlás. Püspöksége alatt Lőnhárt egyszer járta be teljesen egyházmegyéjét:

⁶⁷ *Relatio*, GYÉL I/4

⁶⁸ *Méltóságos és Főtisztelendő Lőnhárt Ferencz Főpásztor Urunk beiktatási ünnepélye*, in: *Közművelődés* (1882. szeptember 23.), 321.–323.

⁶⁹ *Főpásztori szózat mellyel az erdélyi püspöki székre 1882. szeptember 17-én Pünköszt után XVI. vasárnapon ünnepélyes beiktatása alkalmával intézett Lőnhárt Ferencz erdélyi püspök*, Gyulafehérvárt 1882, 3.

⁷⁰ 1883. évi csíksomlyói beszéd, GYÉL VI/9a

miután 1881-ben segédpüspökként bérált a bányavidéken, 1883-ban és 1884-ben járt a Székelyföldön, ugyancsak 1884-ben a sepsi-miklósvári és szeben-fogarasi kerületekben, ugyanebben az évben Kolozsváron, 1885-ben a torda-aranyosi és az erzsébetvárosi kerületekben, 1886-ban az udvarhelyi és hunyadi kerületekben, 1887-ben a marosiban, 1888-ban a felcsíkiban, gyergyóiban és szolnokiban, 1889-ben a kolozs-dobokaiban, 1891-ben ismét a szolnokiban. Betegsége miatt püspöksége utolsó éveiben egyetlenegyszer bérált székhelyén kívül, 1893-ban, Szebenben.⁷¹ Bérmaútjai során nem csak a papok és hívek fogadták lelkesen, hanem a helyi hatóságok, sőt más felekezetek lelkészei is.⁷²

Az iskola iránti érdeklődését bérmaútjai során is kifejezte. Minden helyen, ahova bérálni járt, meglátogatta a katolikus népiskolát vagy gimnáziumot, részt vett a tanórákon, ő maga is kikérdezte a gyerekeket.⁷³

A püspök buzdító szavait leginkább nagybőjti körleveleiben juttatta el híveihez. Ismerve a vallási sokféleségből és a hívek szegénységéből adódó speciális helyzetet a püspök a világegyházban gyakoroltnál enyhébb bőjti fegyelmet engedélyezett hívei számára.⁷⁴ Püspöksége vége fele a magyar püspöki karral egyetértve szorgalmazta egyházmegyéjében a Jézus Szíve tiszteletet.⁷⁵

A püspök kispapjaival szemben igényes volt, elbocsátotta mindazokat, akik magaviseletükkel és tanulmányi eredményeikkel a papságra alkalmatlanoknak bizonyultak. A püspök gyakran megfordult a papnevelő intézetben, különösen vizsgák idején, amikor figyelmesen végighallgatta a vizsgázókat.⁷⁶

A papok körében sem tűrte a visszaéléseket. Beke Antalt, a Batthyaneum kanonok-igazgatóját megfosztotta stallumától és kanonoki jövedelmétől, ugyanakkor eltiltotta a misézéstől azért, mert az általa vezetett intézet alapjából 95.000 forintot a tőzsdén elvesztett. Bekét csak a győri harmadbíróság mentette meg a kiközösítéstől.⁷⁷

1897. elején a Szentszék és a király kinevezték Majláth Gusztáv Károly esztergomi papot segédpüspöknek a betegeskedő Lőnhárt mellé, ugyanezen év március 26-án pedig felementette az idős püspököt teendői alól.⁷⁸ Június 28-án délelőtt 8 órakor az idős püspök

⁷¹ BILINSZKY-PROKUPEK 96.-99.

⁷² *Közművelődés* (1886. május 29.), 173.; *Közművelődés* (1889. június 22.), 197.;

⁷³ *Közművelődés* (1884. március 25.), 175.; *Közművelődés* (1884. április 2.), 183.-184.; *Közművelődés* (1886. május 29.), 173.-174.;

⁷⁴ 150/1896. körlevél

⁷⁵ 860/1896. körlevél

⁷⁶ MARTON József: *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, Budapest 1993, 163.-168.

⁷⁷ LÖNHÁRT Ferenc és BEKE Antal levelezése, Biblioteca Națională a României –filiala Batthyaneum, XLIX/196.; L/44.; L/56.

⁷⁸ 1641/1897. körlevél

visszaadta lelkét Teremtőjének.⁷⁹ Július 2-án temették el a gyulafehérvári székesegyház kriptájába. Temetésén jelen voltak Erdély egyházi és világi jeles személyiségei. A szertartást vezette az új segédpüspök, Majláth Gusztáv Károly, jelen volt Mihályi Viktor balázsfalvi görög katolikus érsek is.⁸⁰ 1898. December 30-án pedig kívánsága szerint Piskire szállították hamvait.⁸¹

3.3. Az adakozó püspök

A viszonylag szegény erdélyi egyházegye püspökei, nem csak társadalmi pozíciójuk pompájával, hanem bőkezű adományaikkal is jeleskedtek. Ez alól Lönhárt Ferenc sem volt kivétel. Lönhártot az különböztette meg legtöbb elődjétől, hogy árva bányászgyermek lévén gyakorlatilag nem rendelkezett személyes vagyonnal, csupán püspöki jövedelmeire támaszkodhatott.

Legfőbb gondja a katolikus iskolák ügye volt. Püspökségének első tíz évében 126.346 forintot adományozott a népiskolák legkülönbébb kiadásainak fedezésére: tanítók fizetésére, iskolák építésére, javítására vagy felszerelésére.⁸² Neki köszönhetik létüket a boicai, maroshévízi, lövétei és szovátai iskolák.⁸³ Elődjeihez hasonlóan, különös gondja volt a nőnevelésre: püspökségének idején a már meglevő nagyszebeni és gyulafehérvári iskolákat saját költségén kibővítette (a nagyszebeni orsolyita iskola kibővítésére például 7000 forintot adományozott),⁸⁴ ugyanakkor felpártolta az újabb nőnevelő intézetek felépítését Erzsébetvároson, Székelyudvarhelyt, Petrozsényben, Hátszegen, Marosvásárhelyt.⁸⁵ A püspök gondossága a kilenc státusi gimnáziumra is kiterjedt, különösen a gyulafehérvárra, amelynek új épületére 10.000 forintot adományozott.⁸⁶ A Papnevelde javára évi 1000 forintot fordított.⁸⁷ Minden év karácsonyán 50-60 szegény gyermek öltözetére áldozott, ugyanakkor jelentős összegeket fordított a szebeni Tereziánus árvaház karácsonyfájára.⁸⁸

Lönhárt az iskolák mellett nagy gondot fordított a szegény plébániák, papok és tanítók segítésére. Már 1882-ben kérte a szegény kincstári plébánosok jövedelmének emelését. 1888-

⁷⁹ Nagyméltóságú és Főtisztelendő Lönhárt Ferencz (1819. okt. 3. 1897. Junius 28.), in: *Közművelődés* (1897. Július 3.) 207.-211.; IMETS Fülöp Jákó: *Erdély püspök- megye 1882.-1897.*, kézirat, Biblioteca Națională a României – filiala Batthyaneum, IV/229., 331.

⁸⁰ Uo. 332.

⁸¹ JANCÓS 88.

⁸² PÁL ISTVÁN: *Lönhárt Ferencz erdélyi püspök Ő Nagyméltósága és a tanügy*, in: *Emlékkönyv* 35.-42., 37.

⁸³ ZLAMÁL Ágost: *Lönhárt Ferencz erdélyi püspök 1882-1892*, in: *Közművelődés* 1892. április 23.

⁸⁴ PÁL 38.-39.

⁸⁵ BILINSZKY-PROKUPÉK 110.

⁸⁶ PÁL 41.

⁸⁷ PÁL 42.

⁸⁸ TÖDÖR (ÚJFALUSSY) József: *Lönhárt Ferencz püspök*, in: *Emlékkönyv* 29.-34., 32.

ban néhány papnak kevesebb, mint 300 forint volt az évi jövedelme.⁸⁹ A papok jövedelmezésére ő maga is áldozott évi 4130 forintot.⁹⁰ 1890-ben örömmel újságolhatta papjainak, hogy az állam támogatásával a papok minimális jövedelme 600 forint/év.⁹¹ Évi 3000 forint a püspöki jövedelemből a szegény kántortanítók jövedelmének pótlására ment.⁹²

Püspökségének legmaradandóbb alkotása mindenesetre a piskitelepi templom, amelyet teljes egészében saját költségén épített. Fennmaradt levelezéséből tudjuk, hogy csak harangokra, miseruhákra és egyéb felszerelésekre költött összesen 4000 forintot. A templom felépítésének összköltsége 100.000 forintra rúghatott.⁹³ A négy harang mindegyikére a következő feliratot helyeztette: „a piskii r.kath. templom számára öntette Lönhárt Ferencz erdélyi püspök 1886.” A harangokra Szent István király (a templom védőszentje), Szűz Mária és a gyermek Jézus, Assisi Szent Ferenc, illetve Loyolai Szent Ignác képeit vésette.⁹⁴ A brassói templom ablakaira 800 forintot áldozott, a petrozsényi főoltárára pedig 200-at.⁹⁵

A püspök bőkezűségének örvendtek továbbá a legkülönbébb katolikus és tudományos szellemiségű egyesületek: a Batthyaneum épületének felújítására adományozott 4000 forintot, az erdélyi római katolikus irodalmi társulat javára évi 400 forintot, ezenfelül pedig a társulat hetilapját, a Közművelődést megrendelte 26 szegény papja számára, egyéb katolikus szellemiségű lapokat megrendelt papjai számára évi 500 forint értékben, az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyesület céljaira évi 100 forintot, az Emke alapításakor 500 forintot, a gyulafehérvári önkéntes tűzoltó egyesületnek évi 100 forintot.⁹⁶

3.4. Az egyházhű és hazafi püspök

Lönhárt Ferenc egyházhűség és hazafiasság szempontjából egészen korának gyermeke volt. Az egyházhűség és a pápához való ragaszkodás mellett szinte elválaszthatatlanul ott van a hazaszeretet, a magyarságtudat, és a király személyéhez való töretlen ragaszkodás. A két erény, az egyházhűség és a hazaszeretet összekapcsolása gondolatvilágának egyik fő ihletője.

1883. július 31-én körlevélben emlékezik a Szent Jobb feltalálásának nyolcszázadik évfordulójára. Az államalapító és egyházszervező Szent István királyról így ír: „(...) általa oktattatva a bajnok magyar nép, melly addig ábránd istent és szellemeket imádott, megtanulta

⁸⁹ TÓDOR 30.

⁹⁰ I./1888. körlevél

⁹¹ 950/1890. Körlevél (1890. március 24.)

⁹² 1520/1888. körlevél

⁹³ ZLAMÁL Ágost: *Lönhárt Ferencz erdélyi püspök 1882–1892*, in: *Közművelődés* (1892. április 23.)

⁹⁴ Lönhárt Ferenc püspök levelezése, GYÉL VI./9a.

⁹⁵ TÓDOR 31.

⁹⁶ TÓDOR 32.

a mindenek igaz atyját, az ég és föld teremtmőjét, az élő Istent (...) ismerni, imádni, tisztelni, szeretni, az ő szájából ismerte meg a harcfi a béke és a szeretet religióját.”⁹⁷ Szent István tiszteletére elrendelte augusztus 19-re az ünnepi harangszót, 20-ra pedig kötelezővé tette a szentbeszéd mondását.

1886. szeptember 3-án Buda felszabadításának kétszázadik évfordulóját ünnepelték. Erre az alkalomra XIII. Leó pápa is levelet intézett a magyarországi katolikusokhoz. Lőnhárt püspök elrendelte a szeptember 2-ai ünnepi szentmisét a nagyobb plébániák számára, a kisebb plébániákon pedig csak a következő vasárnapi szentmise keretében való megemlékezést szorgalmazta.

1886. november 14-én ismét hazafias hangú körlevéllel fordul híveihez, ezúttal Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király halálának háromszázadik évfordulójára emlékezik, érdemeiért méltatja, különösen kiemelve az első erdélyi egyetem (1581) és a szegény diákok számára fenntartott konviktus (1583) alapítását. December 11-re kötelezővé teszi a Báthoriért végzett gyászmisét és a gimnazisták ezen való részvételét, ugyanakkor szorgalmazza az iskolákban tartandó Báthori-megemlékezéseket.⁹⁸

1888. január 1-jén XIII. Leó pápa aranymiséjét ünnepelte. Erre való megemlékezésként Lőnhárt elrendelte egyházmegyéjében december 31-re a félórás harangozást, január 1-re pedig ünnepélyes szentmise bemutatását és a Te Deum elénekklését minden templomban.⁹⁹

Az 1892-es év három jeles megemlékezést is hozott a magyarországi katolikusok számára: február 19-én XIII. Leó pápa püspökké szentelésének ötvenedik évfordulója (erre Erdélyben 18-án egyórás harangszóval, 19-én pedig ünnepi szentmisével, Te Deummal, szentségkitétellel, a pápa szándékára végzett imával és a Szentszék céljaira fordítandó gyűjtéssel emlékeztek meg)¹⁰⁰, Ferenc József király koronázásának huszonötödik évfordulója (június 8., a vallásos ünnepségeken kívül erre az alkalomra háromnapos iskolai szünetet rendelt el a püspök a katolikus iskolák számára, ugyanakkor a kántorbőjt alól felmentette híveit), és I. László király szenttéavatásának hétszázadik évfordulója (az ezen a napon végzett szentgyónásért és szentáldozásért a püspök negyvennapos bűcsút engedélyezett, ezenkívül pedig erre a napra minden papnak felhatalmazást adott a neki fenntartott feloldozások megadására).¹⁰¹

⁹⁷ 2173/1883. körlevél

⁹⁸ 3741/1886. körlevél

⁹⁹ 4000/1887. körlevél

¹⁰⁰ 4682/1892. körlevél

¹⁰¹ 650/1892. körlevél

Lönhárt alázatosságáról beszél a saját aranymiséje alkalmából kiadott körlevele, amelyben minden ünnepi megnyilvánulás mellőzését kéri, csupán a szentmisében való megemlékezést ajánlja.¹⁰²

A király iránti hűségét kifejezi az is, hogy 1883-ban Szegedre utazott az odalátogató I. Ferenc József üdvözlésére. 1887-ben a király erdélyi körútja alkalmából mind Kolozsváron mind Déván személyesen üdvözölte az uralkodót hívei nevében.¹⁰³ 1889. január 28-án a püspök rendeletére Erdély minden plébániáján gyászmisét mutattak be Rudolf trónörökös lelkének üdvéért.¹⁰⁴

Az 1896-ra kitűzött milleniumi ünnepségsorozat sem kerülhette el az erdélyi püspök figyelmét: az erre az alkalomra kibocsátott körlevelében röviden összefoglalta a magyar múlt jelentősebb eseményeit, az ünneplésre pedig elrendelte három Miatyánk, három Üdvözlégys és a királyért végzett ima elmondását, ugyanakkor Szent István kiemelt ünneplését augusztus 20-án.¹⁰⁵

Politikai szereplőként, felsőházi képviselőként, Lönhárt mindig a magyar püspöki kar álláspontjára helyezkedett: nem fogadta el az Eötvös alap kiterjesztését az egyházi tanügyre és szorgalmazta a hasonló egyházi alap létrehozását, ellenezte a polgári házasság bevezetését, súlyos betegen vett részt az 1895. Május 10-i főrendiházi ülésen, hogy a polgári házasság bevezetése ellen szavazhasson.¹⁰⁶

Összegzés

Lönhárt Ferenc püspök életéből, munkásságából, kirajzolódik egy munkabíró, szellemekben és lelkekben gazdag, lelkiismeretes, imádságos lelkületű püspök képe. Véleményem szerint Erdély nagy püspökei között méltó helyet foglalhat az utókor emlékezetében.

Lönhárt Ferenc példaként áll a mai papság és katolikus értelmiség előtt, nem csak roppant tehetségével, munkabírássával, vagy áldozatkészségével, hanem mindenekelőtt egyházhűségével, elveihez való tántoríthatatlan ragaszkodásával és helyesen értelmezett hazafiasságával.

Az ebből a dolgozathoz kirajzolódó korkép korántsem ideális, úgy ahogy a mai egyház helyzete sem a legfényesebb. Éppen ezért, nagyjaink életútjának, küzdelmeinek

¹⁰² 2240/1894. körlevél

¹⁰³ IMETS 41.; 100; 101;

¹⁰⁴ IMETS 127.

¹⁰⁵ 150/1896. körlevél

¹⁰⁶ Vö. 2079/1883. körlevél; 4457/1894. körlevél; BILINSZKY–PROKUPEK 118.-119.

felelevenítésével a ma nemzedéke számára is érthetővé, értelmessé, reménytelivé válik
Lönhárt Ferenc püspök jelmondata: „*Per crucem ad lucem.*”

Bibliográfia

1. BILINSZKY Lajos –PROKUPEK Sámuel: *Lönhárt Ferencz erdélyi püspök élete*, Nagy-Szeben 1894.
2. *Emlékkönyv Nagyméltóságú és Főtisztelendő Lönhárt Ferencz erdélyi püspök aranymiséje alkalmából*, Kolozsvár 1895.
3. IMETS Fülöp Jákó: *Erdély püspök-megye 1882–1897*, kézirat, Biblioteca Națională a României – filiala Batthyaneum IV/229.
4. *Lönhárt Ferencz új főpásztorunk életrajza*, in: *Közművelődés* (1882. Április 22.), 130.-131.
5. *Nagyméltóságú és Főtisztelendő Lönhárt Ferenc erdélyi püspök*, in: *Közművelődés* (1897. Július 3.), 207.-212.
6. KORÓDY Péter: *Lönhárt Ferencz*, in: *Az alsófehérmegyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egylet kilencedik Évkönyve* (szerk. KORÓDY Péter), Nagyenyed 1897., 51.-53.
7. ZLAMÁL Ágost: *Lönhárt Ferencz erdélyi püspök 1882–1892*, in: *Közművelődés* (1892. április 23.), 150.-155.
8. SCHWARZEL Adél: *Nagyméltóságú Lönhárt Ferencz püspök ur rövid életrajza*, in: *Közművelődés* 1894. július 7. 132.-133.
9. MARTON József: *Lönhárt Ferenc*, kézirat
10. JANCsó Ernő: *Emlékezés Lönhárt püspökre*, in: *Piskitelep történeti adatai II.k.* (szerk. DOMIÁN Alajos), Déva 1911., 83.-88.
11. *Nagyméltóságú és Főtisztelendő Lönhárt Ferencz (1819. okt. 3. 1897. Junius 28.)*, in: *Közművelődés* (1897. Július 3.)
12. FOGARASSY Mihály: *Litterae commendatitiae*, GYÉL 795./1881.
13. LÖNHÁRT Ferenc: *Olasz-úti jegyzetek*, in: *Gyulafehérvári füzetek II.k.* (szerk. VESZELY Károly), Gyulafehérvár 1862.
14. LÖNHÁRT Ferenc: *Főpásztori szózat melyet az erdélyi püspöki székbe 1882. szeptember 17-én Pünköszt után XVI. vasárnapon ünnepélyes beiktatása alkalmával intézett Lönhárt Ferencz erdélyi püspök*, Gyulafehérvárt 1882
15. LÖNHÁRT Ferenc: *Kispapkori írásai*, GYÉL VI/9b.
16. LÖNHÁRT Ferenc: *Beszédei*, GYÉL VI/9a; VI/9b.
17. LÖNHÁRT Ferenc: *Püspöki körlevelei*, GYÉL VII/1a 12; VII/1a 13.
18. *Méltóságos és Főtisztelendő Lönhárt Ferencz Főpásztor Urunk beiktatási ünnepélye*, in: *Közművelődés* (1882. szeptember 23.)

19. Lönhárt Ferenc bérmaútjai, in: *Közművelődés* (1884. március 25.; 1884. április 2.; 1886. május 29.; 1889. június 22.)
20. LÖNHÁRT Ferenc és BEKE Antal levelezése, Biblioteca Națională a României –filiala Bathyanéum, XLIX/196.; L/44.; L/56.
21. LÖNHÁRT Ferenc levelezése, GYÉL VI/9b
22. Főesperesi jelentések (*Relatio*), GYÉL I/4
23. MARTON, József: *A keresztény jelenkor*, Marosvásárhely 2008
24. MARTON József: *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753. és 1918. között*, Budapest 1993.
25. SALACZ Gábor: *Egyház és állam a dualizmus korában*, München 1974.
26. KÖHALMI–KLIMSTEIN József (szerk.): *Vázlatok Hajnald Lajos bíbornok, érsek életéből*, Pozsony–Budapest é.n.
27. BIRÓ Vencel–BOROS Fortunát: *Erdélyi katolikus nagyok*, Kolozsvár 1941.
28. www.wikipedia.hu/Nagyág, 2011.03.27.